

11. Лукашук И. И. Программа КПСС и современное международное право : [учеб. пособие] / И. И. Лукашук. — Саратов : Тип. Прив. ж.д., 1962. — 56 с.
12. Мазов В. А. Правовое регулирование международных торгово-экономических связей государств / В. А. Мазов, В. Г. Борисов // Международно-правовые формы сотрудничества государств в Европе : сб. ст. — М. : Междунар. отношения, 1977. — С. 104–123.
13. Международное право / [под ред. Е. А. Корovinа]. — М. : Госориздат, 1951. — 600 с.
14. Минасян П. М. Источники современного международного права / П. М. Минасян. — Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1960. — 152 с.
15. Научно-технический прогресс и актуальные вопросы международного права : монография / П. П. Ульяпова, А. А. Шишко, Е. Т. Рупько Ушаков и др. — К. : Паук. думка, 1990. — 212 с.
16. Советская Программа мира и прогрессивное развитие международного права / П. А. Ушаков, Е. Т. Усенко, Д. Б. Левин [и др.]. — М. : Наука, 1985. — 216 с.
17. Тупкин Г. И. Советская программа мира и международное право / Г. И. Тупкин // Советский ежегодник международного права, 1971. — М., 1973. — С. 13–25.
18. Усенко Е. Т. Программа мира и прогрессивное развитие международного права / Е. Т. Усенко, П. А. Ушаков // Советское государство и право. — 1973. — № 4. — С. 43–50.
19. Loewenstein K. Sovereignty and International Cooperation / K. Loewenstein // The American Journal of International Law. — 1954. — 48. — № 2. — P. 224–242.

Анотація

Бабін Е. В. Еволюція програмних засобів правового регулювання міжнародних відносин у ХХ ст. — Стаття.

У статті проаналізовані наукові погляди на проблему історичного досвіду використання програмних засобів для регулювання міжнародних відносин. Досліджено відповідний досвід вжиття програмних заходів та його вплив на сучасний феномен міжнародних програм.

Ключові слова: міжнародні програми, програмні правові засоби, міжнародні відносини, міжнародне регулювання.

Summary

Babin E. V. Evolution of the program tools of the legal regulation of the international relations in XX century. — Article.

The scientific reviews on a problem of the historical experience of using the program tools of the legal regulation of the international relations are analyzed in the article. The coherent experience of the using the program tools and its influence on the modern phenomenon of the international programs are looked at the article.

Keywords: international programs, program legal tools, international relations, international regulation.

УДК 342.731

А. В. Ковбан

ПОНЯТТЯ ЕЛЕМЕНТНИХ СКЛАДОВИХ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ ЛЮДИНИ НА СВИТОГЛЯД ТА ВІРОСПОВІДАННЯ

Конкретною формою реалізації конституційного права людини на свободу світогляду і віросповідання, яке передбачає можливість безперешкодно відправляти колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, є створення та діяльність релігійних організацій.

Правові проблеми, пов'язані з визначенням поняття, видів та особливостей порядку формування релігійних організацій, в юридичній літературі аналізу-

вались як вченими в радянський період їх діяльності в роботах В. В. Клочкова, Г. І. Езріна, Ю. О. Розенбаума та ряду інших дослідників, так і в сучасний період. Значне місце аналізу діяльності релігійних організацій (об'єднань) присвятили у своїх роботах українські вчені-юристи О. Ананьєва, Н. П. Гаєва, І. М. Компанієць, Г. Л. Сергієнко, Л. В. Ярмол, В. М. Малишко, Д. О. Вовк, І. А. Бальжак та ряд інших фахівців з цих проблем.

Юридичний механізм забезпечення свободи світогляду та віросповідання людини — це система ефективних юридичних засобів реалізації, охорони та захисту свободи світогляду та віросповідання, свободи совісті в цілому та окремих елементів, закріплених у національних юридичних актах [1]. Указане поняття сформульоване на підставі визначення поняття юридичного механізму забезпечення прав людини, поданого Г. Г. Шмельовою [2]. В Україні елементами механізму юридичного забезпечення свободи світогляду та віросповідання людини є: національне законодавство України (в тому числі ратифіковані міжнародні акти, які є його частиною), де проголошується, визнається свобода віросповідання людини, а також окремі її можливості (елементи); юридичні засоби реалізації свободи віросповідання людини; юридичні засоби охорони останньої; юридичні засоби її захисту.

Правове забезпечення свободи світогляду та віросповідання, свободи совісті повинно пройти певні етапи: державне визнання свободи світогляду та віросповідання людини. Україна визнала, проголосила та закріпили його положення в національних нормативно-правових актах шляхом ратифікації міжнародних актів з прав людини [4] та інституціоналізації здійснення свободи світогляду та віросповідання. На цій стадії створюються і визначаються державні органи, інші організації, посадові особи, на яких спеціально покладається сприяння у здійсненні, охороні та захисті свободи світогляду та віросповідання: проведення державної політики стосовно релігій та церкви забезпечує Державний комітет у справах національностей та релігій [5].

Згідно зі ст. 3 Положення «Державний комітет України у справах національностей та релігій», основними завданнями Держкомнацрелігій є:

- участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, забезпечення захисту прав національних меншин України, депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну, а також у сфері релігії, відносин із церквою і релігійними організаціями;

- управління у зазначеній сфері, міжгалузєва координація та функціональне регулювання з питань, що належать до його компетенції;

- координація роботи з підготовки і здійснення органами виконавчої влади заходів щодо забезпечення захисту прав національних меншин, осіб, які повернулися;

- участь у забезпеченні розвитку зв'язків із закордонними українцями та їх громадськими організаціями, у тому числі національно-культурними автономіями, товариствами, земляцтвами, координація заходів, здійснюваних у цій сфері, що належать до його компетенції;

– узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розроблення пропозицій щодо вдосконалення цього законодавства та їх внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;

– забезпечення виконання законодавства з питань, що належать до його компетенції;

– створення умов для вільного розвитку мов корінних народів і національних меншин України;

– сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх потреб, розвитку етнічної самобутності корінних народів та національних меншин України;

– організація прийому, облаштування та адаптації осіб, які повернулися;

– сприяння зміцненню взаєморозуміння релігійних організацій різних віросповідань, вирішенню відповідно до законодавства спірних питань, що виникають у відносинах між такими організаціями;

– сприяння у вирішенні питань, пов'язаних з поверненням релігійним організаціям культових будівель, споруд та іншого майна.

Офіційна інтерпретація та конкретизація нормативно-правових актів щодо свободи світогляду та віросповідання, окремі можливості свободи віросповідання людини та юридичні засоби її реалізації, охорони й захисту закріплюються і конкретизуються в цілій низці законів та підзаконних нормативно-правових актів, наприклад у Законі України «Про освіту» (в редакції 1996 р.) і в Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу» (в редакції 1999 р.).

Встановлені процедури здійснення, реалізації свободи світогляду та віросповідання людини — це закріплені в законі і спрямовані на здобуття людиною певних особистісних і соціальних цінностей послідовність та узгодженість дій уповноваженого й зобов'язаного суб'єктів, а також обсяг, зміст, форми, способи, методи та строки їх учинення [2]. Встановлення й реалізація юридичних засобів її охорони, спрямованих на запобігання, зокрема, на перешкоджання чи унеможливлення порушень цього права людини [3].

Юридичні засоби захисту свободи віросповідання можемо поділити на певні види за різними критеріями. Найважливішою юридичною гарантією захисту свободи світогляду та віросповідання, як і для будь-якого іншого права людини, виступає суд. Конституцією України [6] передбачено, що «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» (ч. 3 ст. 8). Серед парламентських форм захисту можемо назвати право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч. 3 ст. 55 Конституції України). До контрольних засобів захисту свободи віросповідання можна віднести, наприклад, можливість фізичних та юридичних осіб звертатися до Конституційного Суду України із клопотанням про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою захисту свободи віросповідання.

Отже, автором проаналізовано елементні складові механізму реалізації конституційного права людини на свободу світогляду та віросповідання в Україні з

боку держави. Оскільки умовно можна стверджувати, що в цьому процесі беруть участь держава та релігія, то з боку останньої виступають релігійні організації.

За своїм характером релігійні організації в повній мірі належать до громадських (недержавних) організацій і на порядок їх організації, діяльності поширюються конституційні вимоги щодо права громадян на свободу об'єднання в громадські організації. Інше положення Конституції України підкреслює рівність усіх об'єднань громадян перед законом та заборону примусового вступу до об'єднання громадян чи обмеження у правах за належність чи неналежність до певної організації. Загальною конституційною вимогою, передбаченою ст. 37 Конституції України [6], є заборона утворення і діяльність громадських організацій, цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення. Всі ці найважливіші конституційні положення стосовно громадських організацій повинні поширюватися на громадські організації, які створюються в релігійній сфері. Всі наведені конституційні положення щодо права громадян на свободу об'єднання в громадські організації та конституційного статусу громадських організацій знайшли своє відображення в Законі України «Про об'єднання громадян» [7], який визначає, що громадське об'єднання — це добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Отже, релігійна організація — це об'єднання віруючих громадян, якому властиві, як і іншим громадським організаціям, певні правові ознаки: 1) ця організація створюється для задоволення потреб і релігійних інтересів громадян; 2) це добровільне утворення і визначається добровільністю участі громадян у його діяльності; 3) це самоврядне об'єднання, в якому його члени створюють органи управління та необхідні для їх діяльності фонди; 4) члени об'єднання мають окремі права і обов'язки, передбачені законодавством; 5) члени організації діють згідно із своїми статутами; 6) релігійні організації діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури; 7) вони мають на меті задоволення релігійних потреб своїх членів і одночасно задовольняють релігійні потреби своїх одновірців; 8) релігійна організація забезпечує порядок і правила поведінки своїх членів внутрішніми засобами. Більш конкретно правовий статус, порядок організації, діяльності та ліквідації релігійних організацій передбачено Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» [8].

Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 7) в Україні передбачені такі види релігійних організацій (об'єднань), порядок створення і діяльності яких визначається цим законодавчим актом: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб.

У цьому Законі передбачається, що держава визнає право релігійної громади на її підлеглість у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням) і вільну зміну цієї підлеглості, повідомлення державних органів про утворення релігійної громади, як це передбачено в Законі, не є обов'язковим.

На думку В. Малишко [9], релігійна громада, як і всі громадські організації в Україні, повинна обов'язково легалізувати свою діяльність у формі реєстрації свого статуту або у формі повідомлення про своє утворення місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, що за нормами чинного законодавства відсуне. Сповідування релігійного вірування повинно носити відкритий (публічний) характер і всі нетрадиційні, а відповідно і незнайомі в Україні релігійні вірування, які існують у зарубіжних країнах і експортуються (запроваджуються) для населення України, повинні проходити релігієзнавчу експертизу на предмет їх нешкідливості для здоров'я людини та не суперечності релігійним правам і свободам людини, визнаних законодавством України та міжнародними актами з цих питань.

Другою організаційною формою діяльності релігійних організацій є релігійні центри і управління (єпархії) тощо. Релігійні управління і центри діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому ст. 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Поряд з цим в Законі передбачено, що не регламентовані законом відносини держави з релігійними управліннями і центрами, в тому числі й тими, що знаходяться за межами України, регулюються відповідно до домовленостей між ними і державними органами.

Різновидом релігійних організацій є монастирі. Чинним законодавством передбачено дві форми створення монастирів та місіонерських товариств. Особливим видом релігійних організацій є духовні навчальні заклади, створювати які мають право релігійні управління і центри відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей.

Духовні навчальні заклади, які доцільно було б іменувати як релігійні навчальні заклади, діють на підставі своїх статутів, що реєструються у порядку, встановленому в законодавстві. За чинним законодавством громадяни, які навчаються у вищих і середніх духовних навчальних закладах, користуються правами і пільгами щодо відстрочення проходження військової служби, оподаткування, включення часу навчання до трудового стажу в порядку і на умовах, встановлених для студентів та учнів державних навчальних закладів.

Водночас актуальним залишаються проблеми щодо поширення на громадян, які навчаються у вищих і середніх релігійних навчальних закладах, прав

і пільг, які передбачені для студентів та учнів державних навчальних закладів, що заслуговує на увагу і з чим можна погодитись.

У Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачено два різних види і порядок створення релігійних організацій: релігійних громад та інших релігійних організацій. Так, для створення релігійної громади необхідною умовою є рішення про її утворення не менше як десяти особами, які досягли 18-річного віку. Для одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи, треба подати заяву та статут (положення) на реєстрацію до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а у Республіці Крим до Уряду Автономної Республіки Крим. Подання інших документів для реєстрації релігійної громади законодавством не передбачено, що в ряді випадків призводить до невизначеності при вирішенні цих питань.

Що стосується реєстрації і набуття статусу юридичної особи релігійними центрами, управліннями, монастирями, релігійними братствами, місіями та духовними (релігійними) навчальними закладами, на реєстрацію до державного органу України у справах релігій подаються статuti (положення) цих релігійних організацій. Подання інших документів законодавством не передбачено, що, на наш погляд, не відповідає загальним вимогам щодо легалізації громадських організацій. У зв'язку з цим для упорядкування порядку реєстрації релігійних організацій, зокрема монастирів, братств (сестринств), місій, релігійних навчальних закладів, вони повинні разом із статутом (положенням) подавати як обов'язкову заяву про їх реєстрацію, а також відповідні рішення релігійної організації (управління, центру) про їх створення.

У разі підпорядкованості створюваних релігійних громад та інших релігійних організацій, які будуть підпорядковані релігійним органам, що знаходяться за межами України, крім зазначених документів потрібно було б додавати статuti (положення) чи інші основоположні документи цих зарубіжних організацій. Такі вимоги слід було б внести в Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» при прийнятті його в новій редакції.

Загальновизнаним і основоположним документом, на підставі якого приймається рішення про реєстрацію релігійної організації і на підставі якого ця організація здійснює свою діяльність, є Статут (положення) релігійної організації, який приймається на їх загальних зборах, з'їздах, конференціях.

У законодавстві встановлені основні обов'язкові вимоги до змісту Статуту (положення) релігійної організації, в якому повинні міститися відомості про: 1) вид релігійної організації, її віросповідну приналежність і місцезнаходження; 2) місце релігійної організації в організаційній структурі релігійного об'єднання; 3) майновий стан релігійної організації; 4) права релігійної організації на заснування підприємств, засобів масової інформації, інших релігійних організацій, створення навчальних закладів; 5) порядок внесення змін і доповнень до статуту (положення) релігійної організації; 6) порядок вирішення майнових та інших питань у разі припинення діяльності релігійної організації.

За загальним правилом Статут (положення) може містити й інші відомості,

пов'язані з особливостями діяльності даної релігійної організації, і не повинен суперечити чинному законодавству. Статут (положення) релігійної організації реєструється у відповідному органі державної влади і з часу його реєстрації релігійна організація визнається юридичною особою і користується правами і несе обов'язки відповідно до чинного законодавства і свого статуту (положення).

При вдосконаленні чинного законодавства з цих питань, на думку В. Малишко [9], його можна доповнити такими підставами, за наявності яких в реєстрації релігійної організації може бути відмовлено, а саме: 1) неподання для реєстрації зазначених в законодавстві документів; 2) коли цілі, завдання або напрями її діяльності суперечать Конституції та законодавству України; 3) коли подані для реєстрації документи суперечать Конституції та законодавству України; 4) у разі негативного висновку релігієзнавчої експертизи; 5) подання недостовірних документів чи денних для реєстрації.

У судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у таких випадках: 1) вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена статтями 3, 5 і 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»; 2) поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи; 3) систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо); 4) спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій.

Отже, реальність та дієвість конституційного права людини на свободу світогляду та віросповідання людини, а також окремих її елементів залежать від наявності юридичного механізму її забезпечення. В якому виступають, на думку автора, два основних елементи: держава та релігія, які є наймогутнішими регулятивними системами. Найважливішим системоутворюючим компонентом правового механізму реалізації даного конституційного права є принципи державно-церковних відносин. Якщо брати окремо свободу світогляду та віросповідання, то друга свобода більш закріплена як національним, так і міжнародним законодавством у зв'язку з постійним світовим розвитком та змінами державно-релігійних відносин. Свобода світогляду, яку можна зустріти в міжнародно-правових актах під назвою «свобода думки та слова», «свобода совісті», не знайшла відокремлення від поняття «релігії» та «віри», хоча з точки погляду філософії, саме віра є одним із елементів світогляду, а не навпаки.

Література

1. Ярмол Л. Елементи та юридичний механізм забезпечення свободи віровизнання людини в Україні // Актуальні проблеми правознавства. — 2001. — С. 171–174.
2. Шмельова Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загальнотеоретична характеристика) // Право України — 1994. — № 10. — С. 49–51.
3. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загально-теоретичне дослідження). — Л., 2006. — 192 с.

4. Ковальова Г. Л. Конституційно-правове регулювання державно-конфесійних відносин в Україні // Проблеми активізації конституційно-правових досліджень. — Х., 1999. — С. 79–87.
5. Положення про Державний комітет України у справах національностей та релігій: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2007 р. № 201 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=201-2007-%EF>.
6. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К., 1996. — 80 с.
7. Про об'єднання громадян: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 504.
8. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 20. — Ст. 283.
9. Малишко В. М. Конституційне право людини на свободу світогляду та віросповідання: монографія. — К., 2007. — 160 с.

Анотація

Ковбан А. В. Поняття елементних складових механізму реалізації свободи людини на світогляд та віросповідання. — Стаття.

Актуальність теми обумовлена необхідністю проведення практичного забезпечення дотримання і реалізації конституційного права людини на свободу світогляду і віросповідання та значення гарантії, встановленої в Конституції України та актах національного законодавства.

Стаття розкриває теоретичні поняття елементних складових механізму реалізації конституційного права людини на свободу світогляду та віросповідання в Україні, аналізуються нормативно-правові документи та державно-релігійні відносини, розглядається регламентація права на свободу совісті.

Реальність та дієвість конституційного права людини на свободу світогляду та віросповідання людини, а також окремих її елементів залежать від наявності юридичного механізму її забезпечення. В якому виступають, на думку автора, два основних елементи: держава та релігія, які є наймогутнішими регулятивними системами.

Ключові слова: права людини, право на світогляд та віросповідання, свобода совісті.

Summary

Kovban A. V. A concept of element constituents of mechanism of freedom of human is on a outlook and creeds realization. — Article.

The theme urgency is caused by necessity of carrying out of practical maintenance, observance and realisation of a constitutional law of the person on freedom of outlook and creed and the value of a guarantee established in the Constitution of Ukraine and certificates of the national legislation.

Article opens theoretical concepts of element components of the mechanism of realisation of a constitutional law of the person on freedom outlook and creeds in Ukraine, is standard-legal documents and state-religious relations are analyzed, the regulation of the right to a freedom of worship is analyzed.

The reality and effectiveness of a constitutional law of the person on freedom of outlook and creed of the person and also its separate elements depend on presence of the legal mechanism of its maintenance. In which act, according to the author, two basic elements: the state and religion which are the most powerful systems.

Keywords: human rights, right on freedom outlook and creeds, freedom of will.